

Tapani Kilpeläinen & Jussi Omaheimo

Ei tippa tapa ja ämpäriin ei huku

T Työväenluokkainen juomatapa¹ on julkinen ja humalahakuinen. Alemmat sosiaaliluokat juovat muita useammin avoimesti kapakassa.² Julkisuuden vuoksi juominen on näkyvillä, mikä puolestaan merkitsee sitä, että se on helppo stigmatisoida.³

Humalajuominen liittyy kulttuuriin, jossa arki ja juhla erotetaan selkeästi toisistaan, siis kulttuuriin, jossa työaika ja vapaa-aika ovat selvästi erillään. Nämä erottelut ovat säilyneet parhaiten työväestön keskuudessa, mutta muutkin väestönosat kykenevät ne tunnistamaan. Siksi yleinen mielipide ymmärtää työväenluokkaisen juomakulttuurin vaistonvaraisesti ja reagoi siihen pitämällä sitä yhteisön järjestystä ylläpitävien rakenteiden sotkemisena, mitä se tietysti onkin. Tämä selittää, mistä työväenluokkaisen juomatavan leimaaminen turmiolliseksi ammentaa pontensa. Valtakulttuuri tunnistaa kansanjuomisen kapinallisen ulottuvuuden, mutta se ei kuitenkaan onnistu käsittelemään työväenluokkaista juomista sen omilla ehdoilla, ja siksi se päättyy kiistämään sen mielekkyyden. Mielekkyyden poistamisen välineenä toimii moraalisaatety. Moraalisäätelyn eetos pyrkii hyväksyttämään moraalisaatetyyn käytettävät keinot ja päättämään siitä, keihin nuo keinot kohdistetaan.

Moraalisäätely pyrkii naturalisoimaan itsensä ja esiintymään yleisenä mielipiteenä, lääketieteellisenä totuutena tai yhteiskuntarauhan ylläpitämisenä. Jotta se voisi toimia totuutena, sen täytyy ensin käsitteellistyä tulkintakehykseksi. Vasta käsitteellistyneenä se on riittävän erillään elävästä kollektiivisesta toiminnasta ja niin se pystyy osallistumaan tällaisen toiminnan tuomitsemiseen. Moraalisäätely on biovallan tekniikka, jonka kohteena on abstraktio, elämä kokonaisuutena. Alkoholinkäytön moraalieetoksen jatkuva uusintaminen – eli moraalittomuuksien alituinen voivottelu – on tärkeää, jotta juomakäyttäytyminen saadaan pidetyksi lainsäädännön alaisena eikä siitä tule kollektiivisen toiminnan asia.

Biopolittisten toimien avulla lainsäädäntöön vaikutetaan niin, että ihmiselämä yksimuotoistuu keskiluokkaista ihannetta vastaavaksi.

Foucault'n tunnetun väitteen mukaisesti biopoliittinen ajattelutapa on mahdollistanut normin astumisen lain edelle.⁴ Tämä ilmenee siten, että ihmisten terveydestä ja turvallisuudesta välitetään täysin loputtomasti. Ihmisille uskotellaan, että norminmukaistuminen on heidän oman etunsa mukaista, vaikka meneillään on elämäntapapuhdistus. Koska säätely perustuu keskiluokkaiseen normeihin, se suunnataan ryhmiin, jotka eivät täytä keskiluokkaisia ihanteita.⁵ Alkoholistiksi leimaami-

sesta tulee kokonaisvaltaista, sillä moraalisaatety pyrkii tunkeutumaan yksittäisiä tekoja syvemmälle ja hallitsemaan ihmisen koko elämänsäkaarta. Alkoholisti-stigma synkkenee pelkän ”kännissä mokailun” kuvauksesta koko ihmisarvon vieväksi leimaksi. Juomarin ei enää ajatella olevan väliaikaisesti humalassa, vaan häntä aletaan pitää vastuuttomana epäonnistujana.

Työväenluokkaisen juomatavan kritiikki ei kuitenkaan ole mitään muuta kuin keskiluokan moraalihyveiden imperialistista projisoimista ihmisiin, jotka kieltäytyvät niistä. Juomista kulttuurimuotona ei hyväksytä, puhumattakaan siitä, että voitaisiin ajatella jollakulla todella olevan syy juoda. Sosiologi Loïc Wacquant onkin todennut, että medikalisaatio ja rangaistukset ovat keinoja siirtää ei-toivottu tai uhkaavaksi koettu toiminta pois sosiaalisiksi miellettyjen asioiden piiristä joko henkilökohtaisen sairaalloisuuden tai häiriökäyttäytymisen piiriin.⁶

Alkoholikulttuurissa tämä merkitsee lähestymistavan tyypistämistä kansanterveydelliseksi tai järjestykselliseksi. Samalla näkökulmasta tulee korostetun hygienistinen.

Baarien tupakointikielto tai ”eurooppalaisen juomatavan” markkinointi ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten ongelmatilanteista, kuten rokulpäivistä, järjestyshäiriöistä, putkareissuista, loukkaantumisista tai työpaikkahaavereista siirrytään laajempiin, koko ihmiselämän hallitsemiseen pyrkiviin toimiin, kuten siistimpien elämäntapojen edellyttämiseen tai itsensä kouluttamisen vaatimiseen. Järjestyshäiriöiden määrä tai alkoholin aiheuttamat sairaudet voidaan tilastoida, mutta kun siirrytään koko elämää hallitseviin normeihin, siirrytään samalla ideologisten arvostusten alueelle. Esimerkiksi ajatus ”eurooppalaisesta juomatavasta”, jossa ei näy luokka- tai sosiaaliryhmäeroja, on porvarillinen. Sen tarkoituksena on tukea sivistysfantasiaa, jota alkoholihistoriotsija Matti Peltonen on ironisoinut sanomalla ”Euroopan sivistysmaissa ei [Suomessa] varsin yleisen tulkinnan mukaan esiintynytäkään alkoholin aiheuttamaa päihtymystä”⁷.

Ongelmanasettelun ideologisuuteen kuuluu myös se, ettei asianomaisten itsensä anneta osallistua tilanteen määrittelyyn. Juopottelijoilta ei kysytä, miten he elämänsä kokevat. Päättäjät toimivat mielikuvien varassa. Siitä huolimatta ”[t]yöläisten suosimien lähiravintoloiden asiakaskunta ei itse [koe] ympäristöään niin negatiiviseksi kuin ne, jotka eivät käyneet ravintoloissa.”⁸ Lisäksi on muistettava, etteivät kapakoiden asiakkaat määrittele alkoholismia samalla tavoin kuin lääkärit: asiakkaat eivät kiinnitä huomiota juomismotivaatioon tai juodun alkoholin määrään, vaan juomisen seurauksiin⁹, siis siihen, mitä juominen konkreettisesti juomarille aiheuttaa.

2 Ihmistä ei voi puolustaa puolustamatta hänen elämäntapaansa. Työväenluokkaiseen elämäntapaan kuuluu tasa-arvoisuus, jollaista keskiluokan elämäntavassa ei koskaan voi olla. Keskiluokan toiminta perustuu erottautumiseen, ja tämä pätee myös alkoholinkäyttöön: 1980-luvulla syntynyt ”uusi keskiluokka” halusi korostaa omia sivistyneitä juomatapojaan ja tuomitsi humalahaikuisen suomalaisen juomatavan työväenluokkaiseksi.¹⁰ Keskiluokka on pyrkinyt säädyllyttämään ja arkistamaan juomisen. Pyrintö liittyy itsensä sivistämisen ihanteeseen.

Juominen elämäntapana on tehokas keino pysytellä sivistysihanteen ulkopuolella. Työväenluokkainen juominen on ”tietoisesti vallitsevien normien vastaista”,¹¹ mutta se on vain osa elämäntapaa, joka voidaan ymmärtää myös porvariselämän arvosteluksi. Juomalla vedetään rajaa menestymisen ja itsekontrollin ihanteisiin. Siten juominen muuttuu elämänhallinnan välineeksi, sillä juomari saa oman elämänsä ehdot omaan tuoppiinsa. Itsetuhoisuuden ja rahojen tuhlaamisen kautta juomari saa käsiinsä jotakin sellaista, mitä ihmisille ei tavallisesti anneta, eli vapauden ja riippumattomuuden. Hän voi haistattaa pitkät puolisolle ja pomolle ja kokea toimivansa omaehtoisesti. Kun elämää ei uhrata kansanterveydelle, itse aiheutetusta maksakirroosista tulee vapauden ilmaisin. Asetelma ei suinkaan ole absurdi: järjettömyyden vaikutelma johtuu vain siitä, että yksilön elämänehtojen luovuttamisesta valtiolle tai talouselämälle on tullut itsestäänselvyys.

Sitä paitsi ryyppäämiseen liittyy oma itsekurinsa. Siihen, että juo lisää, vaikka on väsynyt ja huonovointinen, tarvitaan itsekuria. Putken ”loppuun saattaminen ei ole mikään miellyttävä kokemus, eikä se ole myöskään hauskaa.”¹² Keskiluokkaisen kritiikin lienee vaikea tavoittaa työväenluokkaisen juomatavan ydintä myöskään siksi, ettei työväenluokan ryyppäämistä voi asemoida edes ”hauskanpidon” kategoriaan.

Sivistysihanne tuo mukanaan hierarkioita. Työväenluokkaiseen juomiseen sen sijaan kuuluu hierarkisoitumista ehkäiseviä piirteitä. Keskiluokan kahvilat ja ravintolat perustuvat lähtökohtaisesti erottelujen tekemiseen: esimerkiksi haluamansa ruoan tai juoman joutuu valitsemaan monien vaihtoehtojen joukosta. Kapakassa ei kuitenkaan tarvitse tuntea viinejä saadakseen juotavaa. Valikoiman yksinkertaisuus hävittää käyttäytymisen näkyvistä: pelkkä sana ”kolmostuoppi” riittää. Kapakan karut ruoka- ja juomavalikoimat tukevat ajatusta henkilökohtaisen valinnan merkityksettömyydestä ja saavat ihmisen tuntemaan itsensä anonyymiksi.

Tällainen ei onnistu paikoissa, joissa pitää käyttäytyä ja näyttäytyä.

Designatussa paikassa asiakkaan pitää myös käyttäytyä suunnitellusti, mutta kapakkaa ei ole suunnitellut kukaan. Sen sisustus on kitschiä. Kapakka ei viestitä olevansa suunnattu vain tietyille ihmisryhmälle, vaan sen sijaan tyylien moninaisuus ilmaisee, ettei kapakassa odoteta tiukan käyttäytymiskoodiston noudattamista. Kapakka on ainakin periaatteessa julkinen ja kaikille

avoin paikka, jossa ihmisiä ei erotella.¹³ Siksi sitä leimaa asiakkaiden sekoittuminen.

Keskoliutkuppilan asiakkaat eivät osta itselleen tilaa kuluttajina, vaan mahdollisuuden humaltua. Koska kapakasta ei etsitä yksityisyyttä, kapakkaelämään kuuluvat ihmisten satunnaiset kontaktit. Humala tasa-arvoistaa keskustelua ja helpottaa kohtaamista. Kysymys ei välttämättä ole pelkästään siitä, että humala vähentäisi estoja: ihmisten avoimuus ei juonnu ainoastaan alkoholista, vaan juomistilanne antaa luvan tilittää. Kulttuurisesti kodifioitu kontaktilupa saattaa olla humalaa tärkeämpi seikka. Näin köyhät tekevät keskenään sen, mihin rikkaat tarvitsevat terapiavastaanottoja. Lisäksi kyllin juopuneiden asiakkaiden puheenaiheet tasapäistävät. Aletaan jankata samoja tarinoita puolisoista, politiikasta tai jalkapallosta. Kaikki tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että kapakkavieraiden koulutus, yhteiskunnallinen status ja taloudellinen asema menettävät merkitystään. Siitä huolimatta kapakassa vallitsee oma, julkilausumaton normistonsa: rähinöinnillä, tuoppien rikkomisella tai aiheettomalla lähentelyllä asiakas todennäköisesti saa sekä muut asiakkaat että henkilökunnan vastaansa. Kokonaisia käyttäytymistapoja ei kuitenkaan etukäteen suljeta soveliaana pidetyn ulkopuolelle, vaan jos närä herää, sen herättää aina käyttäytyminen konkreettisesti, yksittäisessä tilanteessa. Toisin sanoen kapakoilla on oma sisäinen toimintalogiikkansa, johon kuuluu myös se, että konflikteja ja ongelmatilanteita osataan käsitellä baarin sisällä toisin kuin moraalisisäätelypuheessa kuvitellaan. Tilanelähtöisyytensä vuoksi näiden toimintalogiikoiden voidaan jopa sanoa olevan ulkokultaisia normeja tasa-arvoisempia.

Kapakkakulttuurin valvomisen tarvetta perustellaan usein järjestyshäiriöillä. Juomisesta aiheutuvat ongelmatilanteet eivät kuitenkaan yksiselitteisesti ole lisääntyneet¹⁴ eivätkä ne myöskään lisääntyneet pelkästään alkoholin kulutuksen lisääntymisen myötä.¹⁵ Lisäksi suurin alkoholinkulutusta nostava yksittäinen tekijä on nousukausi¹⁶. Sitä paitsi työväenluokan ja keskiluokan juomistavoissa ei ole todettu olevan määrällisiä eroja. Kun ajatellaan, että suurimman osan alkoholista nauttii jokin muu kuin alaluokka, voidaan ihmetellä, miksi moraalisisäätely kohdistuu vain julkisimmin alkoholia käyttäviin ryhmiin. Rattijuoppojen vähentämiseksi olisi epäilemättä tehokkaampaa kieltää taloudellinen nousukausi. Mutta juomiseen kohdistuva moraalisisäätely ei pyrikään puuttumaan vain konkreettisiin ongelmiin, vaan tähtää laajempaan kontrolliin.

3 Uuden työn aikakaudella työväen juomatapa on muuttunut entistä ongelmallisemmaksi. Vanha työ mahdollisti juomatavan, joka tätä nykyä pyritään stigmatisoimaan ja normimukaistamaan entistä voimakkaammin. Vanha työ perustui selkeisiin työaikoihin ja siihen, että töissä tehtiin tietty suoritus eikä mitään muuta. Näin työväki edelleenkin oman työnsä hahmottaa. Nykyään työntekijää ei kuitenkaan enää arvioida ainoastaan työ-

suorituksen perusteella. Työntekijän halutaan kehittävän itseään ja huolehtivan työkyvystään.

Lähtökohta estää näkemästä, miten juominen toimii työväenluokan omana kontrollimekaniikkana. Juomalla kapinoidaan sitä vastaan, että työntekijän tulisi aina olla kunnossa ja valmiina käytettäväksi. Samalla vastustetaan ajatusta, jonka mukaan ihmisten tulisi alituisesti keskittyä itsensä kehittämiseen. Tämän vuoksi työväenluokkaiseen juomiseen heijastetaan pelkoja. Eräessä haastattelututkimuksessa ”lahtelaiset avainhenkilöt” halusivat vapauttaa alkoholipolitiikan, koska heidän mukaansa siten päästäisiin eroon juomiseen liittyvistä poikkeusilmiöistä ja ”arjestamme tulisi läpinäkyvää, ennustettavaa ja sivistynyttä (itsekontrollin kaitsemaa)”.¹⁷ Uusliberalistista alkoholipolitiikkaa leimaa vapauden ja kontrollin jännite. Siksi se on sisäisesti mahdotonta. Yhtäältä kannatetaan konsumeristista yksilönvapauteen perustuvaa julkijuomisoikeutta, mutta kun puistot täyttyvät rappioalkoholisteista, vapaudelle halutaan asettaa rajat.

Nykyisessä yhteiskuntailmastossa julkisessa tilassa toimivat ihmiset hahmotetaan kuluttajiksi. Tästä seuraa, että heidän julkiset oikeutensa hahmotetaan kuluttajan, ei kansalaisen, oikeuksiksi. Näin julkijuominen muutetaan esteettiseksi ongelmaksi. Suurin osa poliiseista pitää rappioalkoholisteja harmittomina ja mieltää heidän siirtämissensä pois näkyvistä pelkäksi kosmetiikaksi.¹⁸ Kun näkökulma juomiseen on esteettinen, kokonaisia ihmisryhmiä voidaan kuitenkin vaatia erityisen silmälläpidon kohteeksi, vaikka ne eivät sinänsä tuottaisi mitään häiriötä. Ilmiö kavaltaa keskiluokkaisen elintila-ajattelun: keskiluokka katsoo olevansa oikeutettu ”sivistyneeseen” ja häiriötömään alkoholin nauttimiseen julkisella paikalla, mutta esimerkiksi pukeutumisellaan tai hajullaan huomiota kiinnittäville alkoholisteilla ei moisia vapauksia tulisi olla.

Vapautta tarjotaan siis vain niille, jotka muutenkin alistuvat tietyn elämäntavan ehtoihin. Ajatellaan, että ihmisillä tulisi olla oikeus käyttää rahansa mihin haluavat, mutta he käyttävät kuluttajuuden tuomaa valtaa väärin: menevät ja ostavat mahdollisimman halpaa viinaa. Ajatellaan, että ihmisten tulisi olla autonomisesti itsensä määritteleviä subjekteja, mutta he menevät ja määrittelevät itsensä alkoholisteiksi. Samalla tavoin kuin uusliberalismi sallii kaiken, kunhan se on uusliberalistista, keskiluokka sallii kaiken, kunhan se on keskiluokkaista. Koska ihmiskuvasta on päätetty etukäteen, moraalisaätely joutuu kohtaamaan kulttuurimuotoja, jotka sen näkökulmasta eivät lainkaan näyttäyty kulttuurimuotoina, vaan puhtaasti mielettöminä.

Alan mies saattaa kuitenkin nimittää itseään alkoholistiksi täysin positiivisesti. Jo itsemäärittely sinänsä on positiivista. Juopottelu on elävää kanssakäymistä, jossa ei tarvita viranomaisten tai asiantuntijoiden välitystä. Siihen liittyy yhteys, kuunteleminen ja sattumanvaraisuus. Baarien aukioloaikojen lyhentäminen esimerkiksi Helsingin Kallion kaupunginosassa ja anniskelutilojen tupakointikiellot eivät ole pelkästään järjestyksenpidollisia tai kansanterveydellisiä toimia, vaan suoraa puuttumista tiettyjen ihmisryhmien kanssakäymismahdollisuuksiin.

Terveydelle saattaa olla hyväksi passittaa tupakoitsijat savukkeineen kapakan ulkopuolelle, mutta inhimillisille kontakteille se tekee hallaa rikkomalla seurueen vähän väliä. Moraalisäätely ei pelkää vain moraalittomuuksia, se pelkää ihmisten kontaktia. Aina on syytä huolestua, kun ihmisiltä pyritään viemään heidän elämäntapansa.

Viitteet

1. Työväenluokkainen juomatapa on korostetun maskuliininen ja siihen liittyy usein miehen ja perheen välinen jännite.
2. Vrt. esim. Sulkunen, Alasuutari, Nätkin & Kinnunen 1985, 21; Dröge & Krämer-Badoni 1987, 172–175. Dröge ja Krämer-Badoni korostavat, ettei keskiluokka juo vähemmän, vaan ainoastaan vähemmän julkisesti.
3. Dröge & Krämer-Badoni 1987, 252.
4. Foucault 1976, 189.
5. Törrönen 2003, 12.
6. Wacquant 2004, 18.
7. Peltonen 2006, 451.
8. Sillanpää 2002, 188.
9. Dröge & Krämer-Badoni 1987, 176.
10. Sillanpää 2002, 190.
11. Sulkunen, Alasuutari, Nätkin & Kinnunen 1985, 263.
12. Sulkunen, Alasuutari, Nätkin & Kinnunen 1985, 270.
13. Dröge & Krämer-Badoni 1987, 281.
14. Esimerkiksi Soine-Rajanummi & Törrönen (2003, 110) toteavat, että ”rappioalkoholistien julkijuominen on poliiseille melko vähäpätöinen menneisyyden ongelma”. Kortteinen & Elovainio (2003, 129) taas muistuttavat, että on erotettava ”kysymys itse humalahuokisuuden vähentymisestä ja kysymys humalaan liittyvästä sosiaalisesta epäjärjestyksestä”.
15. Esimerkiksi Dröge ja Krämer-Badoni (1987, 185) korostavat tilastojen osoittavan, että poliisin tarvitsee puuttua alkoholin aiheuttamiin järjestyshäiriöihin sitä harvemmin, mitä tiheämmässä kapakoita on.
16. Vrt. Sillanpää 2002, 141.
17. Törrönen 2001, 25.
18. Soine-Rajanummi & Törrönen 2003, 107.

Kirjallisuus

- Dröge, Franz & Krämer-Badoni, Thomas, *Die Kneipe. Zur Soziologie einer Kulturform*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1987.
- Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*. Gallimard, s.l. 1976.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko, Sivistyneesti humalassa – suomalainen viinapäivä vuonna 2000. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2003, 121–129.
- Peltonen, Matti, Keskioluen vapautus 1969. Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö & Hanna Kuusi (toim.), *Alkoholien vuosisata. Suomalaisen alkoholiolojen käännetä 1900-luvulla*. SKS, Helsinki 2006, 435–467.
- Sillanpää, Merja, *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. SKS, Helsinki 2002.
- Soine-Rajanummi, Seppo & Törrönen, Jukka, Poliisi julkisen tilan ja julkijuomisoikeuksien kontrolloijana. Jukka Törrönen (toim.), *Valvontaa ja vastuuta. Päihheet ja julkisen tilan moraalisaätely*. Helsinki: Gaudeamus 2003, 96–119.
- Sulkunen, Pekka; Alasuutari, Pertti; Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja, *Lähiöravintola*. Otava, Helsinki 1985.
- Törrönen, Jukka, Alkoholipoliittinen liberalismi maallikkoajattelussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 1/2001, 20–34.
- Törrönen, Jukka, Julkinen tila ongelmana, säätelyn alueena ja tutkimuskohteena. Jukka Törrönen (toim.), *Valvontaa ja vastuuta. Päihheet ja julkisen tilan moraalisaätely*. Helsinki: Gaudeamus 2003, 11–31.
- Wacquant, Loïc, *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insecurité sociale*. Agone: Marseille 2004.